
Inleiding

Willem Heuves, Lucas Schalk,
Nina Silvester & Esther Spuijbroek

‘Haat is als het vasthouden van een heet stuk steenkool,
met de intentie om het tegen iemand aan te gooien;
jij bent degene die zich brandt.’

Vrij naar Boeddha

Er woeden vele oorlogen in de wereld. Afschuwelijke oorlogen, met heel veel slachtoffers. Oorlogen die niemand eigenlijk wil, zo lijkt het althans. Ladan (1989) betoogt dat het een illusie is om te denken dat mensen alleen maar vrede willen. Misschien geldt die illusie ook voor haten. Iedereen wil liefdevolle relaties. Iedereen verlangt toch naar een relatie zonder haat? Zowel Sigmund Freud als Melanie Klein hebben duidelijk gemaakt dat haat in elke betekenisvolle relatie een belangrijke rol speelt. Haat is er altijd, soms openlijk, soms verscholen. Vanuit die gedachte is oorlog misschien niet eens het gevolg van haat, maar is de oorlog juist nodig om die haat en vijandschap te genereren.

Over haat wordt binnen de psychoanalyse niet zoveel geschreven. In de psychoanalytische woordenboeken komt de term niet vaak voor en ook wordt haat afwisselend gebruikt met agressie en boosheid. Wat is haat? Is haat eigenlijk wel een gevoel of een emotie? Haat wordt gedefinieerd als een blijvende intense antipathie, gepaard aan walging, afschuw en minachting als gevolg van aangedaan leed. Haat is gericht op de ondergang van een persoon of een (bevolkings)groep. Haat knaagt en

neemt de hater vaak zodanig in beslag dat hij gepreoccupeerd raakt met de gehate persoon of groep.

Haatgevoelens spelen een rol in veel emotionele toestanden: bijvoorbeeld bij nijd, walging, afgunst en jaloezie. Zelfhaat speelt een rol in schaamte en depressie. Frijda (1977) veronderstelt in zijn beroemde studie *The Emotions* dat haat een evaluatie is van de relatie met een ander: haat is gericht tegen de andere persoon en diens bestaan. Hij maakt het belangrijke onderscheid dat boosheid gericht is op het herstellen en verbeteren van de relatie. Boosheid richt zich op het gedrag van de ander en impliceert de wens om de relatie te repareren. Boosheid veronderstelt dat de ander het gedrag ook kan veranderen. Bij boosheid *gedraagt* de ander zich slecht; bij haat *is* de ander slecht en zal niet veranderen. Haat wil de ander en de relatie met de ander vernietigen.

Mariëlle Hendriksen zal in haar hoofdstuk getiteld 'Van gestolde haat naar vitale woede: over de beweging naar vrijheid' stilstaan bij de verschillen tussen woede en haat. Zij zal vertellen over de behandeling van mensen die vast zijn komen te zitten in haat, waarbij het behandeldoel is te komen tot vitale woede en daarmee tot meer keuzevrijheid.

Het is lang een vraagstuk geweest of kinderen kunnen haten. In de psychoanalyse zijn we vertrouwd met de gedachte dat kinderen van meet af aan lust, onlust en agressie kunnen beleven. In dit verband maakte Freud een belangrijke opmerking: liefde en haat zijn geen kenmerken van het driftmatige, maar zijn het resultaat van de gehele objectrelatie. Haat kan pas gevoeld worden vanaf het moment dat het kind beseft dat een ander bestaat. Kort na de Eerste Wereldoorlog was er in Wenen een groot gebrek aan vrijwel alles, voedsel en woonruimte was schaars. De stad werd overspoeld door vluchtelingen. Veel kinderen, vaak verwaarloosd en verweesd, leefden op straat en hielden zichzelf in leven met diefstal en berovingen. August Aichhorn was een Weense onderwijzer, die zich hun lot aantrok en een tehuis stichtte om deze kinderen op te vangen en te helpen. Hij was bevriend met Anna Freud en begeleidde de kinderen op basis van een psychoanalytische pedagogiek. Zijn publicatie *Verwaarloste Jugend* over deze vaak zeer gewelddadige jongeren uit 1926 werd in vele talen vertaald en inspireerde veel psychotherapeuten. Op basis van het werk van Aichhorn verscheen in 1951 van de hand van Redl en Wineman *Children Who Hate*. Het is de eerste en nog steeds actuele studie over kinderen met een antisociale persoonlijkheid. Dat kinderen intens kunnen haten, lijkt geen twijfel meer.

Een andere vraag waar een heftig debat over is gevoerd, is de vraag of kinderen kunnen worden gehaat door hun ouders. Vermoedelijk is het Alice Miller geweest die in haar beroemde boek *Het drama van het*

begeefde kind deze thematiek voor het eerst heeft belicht. Ondanks het succes van haar boek krijgt het thema kinderhaat nog steeds weinig aandacht in de verwaarlozing en mishandeling van kinderen. Nelleke Nicolai zal in haar bijdrage terugblikken op dit beroemde werk. Is het werk nog geldig in 2023? En wat zijn de motieven van ouders om hun kind te haten?

In *Rouw en melancholie* schreef Freud (1917) over de zelfhaat van de depressieve persoon als een uitkomst van de onmogelijkheid om het (symbolische) verlies van een geliefde – maar ook gehate – ander te verwerken. Zelfhaat als het onvermogen om te rouwen laat zich in de praktijk op veel manieren zien. Van een mild maar chronisch negatief zelfbeeld en het voortdurend ontevreden zijn over eigen prestaties tot de intense haat voor het eigen lichaam en suïcidaliteit. Laufer en Laufer (1984) beschreven als eersten de intense haat voor het eigen lichaam, die ontstaat als de adolescent niet of moeilijk in staat blijkt om de seksuele aspecten van het zich ontwikkelende lichaam te integreren in een volwassen lichaamsbeeld.

Professor Alessandra Lemma bespreekt in haar hoofdstuk haat jegens het eigen lichaam en jegens de objecten die in het lichaam worden gepresenteerd. Zij bepleit dat deze haat tot uiting kan komen in cosmetische ingrepen.

Psychotherapeuten die met patiënten met complexe problematiek werken, hebben zich vertrouwd gemaakt met de gedachte dat patiënten de therapeut kunnen haten. Iedereen kent de ervaring dat de therapeut verweten wordt niets om hen te geven, het werk alleen voor het geld te doen en dat patiënten hen eigenlijk onverschillig zijn. Psychotherapeuten hebben in hun opleiding geleerd met die haat en boosheid om te gaan; om woede en wrok te verdragen, in goede banen te leiden, betekenis te geven en vooral geen wraak te nemen.

Waar psychotherapeuten hun oren spitsen voor de haatgevoelens van de patiënt, wordt de eigen haat die gevoeld kan worden in de tegenoverdracht – vaak uit angst en schaamte – verdrongen. Haatgevoelens in de tegenoverdracht passen immers niet gemakkelijk bij het motief om dit vak te kiezen en bij de status van het beroep. In psychotherapie met minder ernstige patiënten wordt de haat die door de patiënt wordt opgeroepen vaak niet gevoeld.

De weggehouden haatgevoelens hebben een negatief – soms destructief – effect op de therapeutische relatie. Maltzberger en Buie (1974) schreven een gezaghebbend artikel over de vele manieren waarop psychotherapeuten met haatgevoelens in de tegenoverdracht worden geconfronteerd en deze vervolgens uit de weg gaan. De weggemaakte

haatgevoelens maken plaats voor een stille haat, die in een behandeling veel schade kan aanrichten. Machteloosheid, impasse, afbreken, doorverwijzen en grensoverschrijdend gedrag zijn niet zelden het gevolg. Gabbard (1996) laat zien dat grensoverschrijdend gedrag van psychotherapeuten soms nauw verbonden is met deze stille haat. Juist het bewust worden van eigen haatgevoelens is een belangrijke voorwaarde om een ingewikkelde behandeling in goede banen te leiden en deze tot een goed einde te brengen. Willem Heuves zal in zijn hoofdstuk bij deze stille haat in de therapeutische relatie stilstaan.

Roxane van Iperen zal vanuit haar achtergrond als jurist, journalist en schrijver een licht werpen op de impact van haat op de samenleving. In haar hoofdstuk staat zij stil bij de maatschappelijke splijting die haat kan veroorzaken. Als woede of razernij niet innerlijk verwerkt kan worden, kan het verworden tot haat en kan het gaan woekeren, waarbij het gehate object niets te maken hoeft te hebben met de oorzaak van de haat. Haat kan op deze manier grenzeloos worden, waarbij de gehate ander vernietigd moet worden en van alle menselijkheid ontdaan wordt. Zij bespreekt hoe dit proces in gezinnen kan spelen, in oorlogen en hoe dit een drijvende kracht is geweest in de Holocaust.

Winnicott schreef in 1949 zijn beroemde artikel *Hate in the Countertransference* voor psychiaters die met ernstige psychiatrische patiënten werkten. Deze patiënten – zo observeerde hij – roepen soms intense haatgevoelens op bij hun behandelaar. Winnicott maakte zich zorgen over het gemak waarmee deze patiënten ernstige invasieve behandelingen kregen voorgeschreven (lobotomie, ECT etc.). *‘However much he loves his patients he cannot avoid hating them, and fearing them, and the better he knows this the less will hate and fear be the motive determining what he does to his patients’* (p. 69). Kees de Vries bespreekt in zijn bijdrage de haatfenomenen die kunnen optreden in de (klinische) behandeling van ernstige patiënten waarbij agressie naar zichzelf en anderen centraal staat. Deze patiënten weten behandelrelaties stelselmatig te ontwrichten en brengen hun hulpverleners tot wanhoop. Het onbesproken laten van deze haat kan een negatieve invloed hebben op behandelteams en de uitkomst van hun behandelingen.

Dat institutionele haat lang doorwerkt in de geschiedenis, en zo generatie op generatie schade kan aanrichten, is een bekend fenomeen. Na de Tweede Wereldoorlog hebben veel denkers zich gebogen over de vraag welke mechanismen kunnen hebben geleid tot de verschrikkingen die in de oorlog hebben plaatsgevonden. Zo heeft Erich Fromm invloedrijke

werken geschreven over de maatschappelijke invloed op het ontstaan van een zogenaamd *destructief karakter*. Hij verbond in zijn werk de psychoanalyse met sociologie, om zo te begrijpen hoe mensen tot gruweldaden in staat kunnen zijn. Donna Muller en Lucas Schalk bespreken in hun hoofdstuk de maatschappelijke omstandigheden die een rol zouden kunnen hebben gespeeld in het ontstaan van destructief en hatelijk gedrag van twee figuren in het Nederlandse slavernijverleden. Er is voor gekozen dit hoofdstuk aan de andere lezingen toe te voegen om zo de invloed van de maatschappij op het ontstaan van haat te belichten. De haat die zich op de tot slaaf gemaakten richtte, werkt nog generaties door, tot in het heden, in onze spreekkamers.

Literatuur

- Aichhorn, A. (1925). *Verwaarloste Jugend*. Leipzig: Internationaler Psychoanalytischer Verlag.
- Ekman P. (2003). *Emotions revealed*. New York: Holt & Co.
- Freud, S. (1917). *Rouw en Melancholie*. Werken 7, p. 133-148. Meppel: Boom.
- Gabbard, G.O. (1996). *Love and hate in the analytic setting*. Nortville: Jason Aronson.
- Ladan, A. (1989). The wish for war. *International Review of Psychoanalysis*, 16: 331-337.
- Laufer, M. & Laufer, M.E. (1984). *Adolescence and developmental breakdown. A psychoanalytic view*. London: Yale University Press.
- Maltsberger, J.T. & Buie, D.H. (1974). Countertransference hate in the treatment of suicidal patients. *Archives of General Psychiatry*, 30: 625-633.
- Miller, A. (1981). *Het drama van het begaafde kind. Een studie over het narcisme*. Houten: Het wereldvenster.
- Redl, F. & Wineman, D. (1956). *Children Who Hate. A Sensitive Analysis of the Anti-Social Behavior of Children in their Response to the Adult World*. New York: The Free Press.
- Winnicott, D.W. (1949). Hate in the countertransference. *The International Journal of Psychoanalysis*, 30: 69-74.